

# Institucijski obrat u epistemologiji<sup>1</sup>

MARKO-LUKA ZUBČIĆ

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54, 10000 Zagreb, Hrvatska  
[mlzubcic@ifzg.hr](mailto:mlzubcic@ifzg.hr)

PREGLEDNI RAD – PRIMLJEN: 20/9/2024 PRIHVAĆEN: 22/11/2024

**SAŽETAK:** Robin McKenna institucijsku epistemologiju predstavlja kao istraživački program neidealne epistemologije posvećen istraživanju epistemičkih svojstava institucijskih sustava, pri čemu je takvo istraživanje ključno informirano evidencijom. U ovom članku odbacujem McKenninu definiciju i predstavljam alternativnu koncepciju institucijske epistemologije. Prema toj alternativnoj koncepciji, “institucijska epistemologija” je krovni naziv za obrat u fundamentalnoj epistemologiji koji preciznije obuhvaća relevantne istraživačke trendove nego što to radi McKennin naziv i definicija neidealne epistemologije. McKennina definicija nedostatna je iz dva razloga. Prvo, informiranost evidencijom nedostatna je distinkcija. Drugo, svaka moguća teorija zahtijeva određene idealizacije, a McKennina definicija neidealne epistemologije općenito ne nudi precizno ograničenje dopustivih idealizacija u epistemologiji koja je posvećena istini o znanju u stvarnom, neidealnom i složenom svijetu. Naspram McKennine koncepcije, u ovom članku predstavljam institucijsku epistemologiju kao termin koji preciznije obuhvaća nedavni obrat u fundamentalnoj epistemološkoj teoriji te predstavljam pet teza institucijske epistemologije koje ograničavaju dopustive idealizacije u teoriji spoznaje i znanja u stvarnom, neidealnom i složenom svijetu.

**KLJUČNE RIJEČI:** Društvena epistemologija, institucije, neidealna teorija, pluralizam, složenost.

## 1. Uvod

Robin McKenna institucijsku epistemologiju predstavlja kao istraživački program neidealne epistemologije posvećen istraživanju epistemičkih

<sup>1</sup> Članak je napisan u sklopu istraživačkog projekta “Feministička filozofija formalne logike” koji se provodi se na Institutu za filozofiju u Zagrebu u razdoblju 2024–2027, prati ga Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih Republike Hrvatske te se financira sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti Europske Unije – NextGenerationEU.

svojtava institucijskih sustava, pri čemu je takvo istraživanje ključno istraživanje informirano evidencijom (McKenna 2023). Informiranost evidencijom pritom služi McKenni da razlikuje neidealnu od idealne institucijske epistemologije.

Moj cilj u ovom članku je, odbacujući informiranost evidencijom kao nedostatan kriterij razlikovanja neidealne od idealne institucijske epistemologije, tvrditi da McKenna na značajan način pogrešno postulira institucijsku epistemologiju kao podvrstu neidealne epistemologije, te ponuditi alternativnu, precizniju definiciju institucijske epistemologije, kao suštinski vezane uz razvoj neidealne epistemologije ako se obje obvezuju na *pet teza koje predstavljaju obrat u fundamentalnoj epistemologiji*. Dakle, ponudit ću pet teza koje konstituiraju institucijski obrat u epistemologiji, odnosno institucijsku epistemologiju u strogom smislu. Institucijska epistemologija kao obrat u fundamentalnoj teoriji pritom predstavlja kulminaciju studija podjele kognitivnog rada, političke ekonomije te neidealne, duboko društvene, kritičke, naturalističke i pragmatističke epistemologije.

Teze koje predstavljaju institucijski obrat su sljedeće:

*Teza individualne epistemičke suboptimalnosti:*

Pojedinačni epistemički djelatnici su univerzalno nepopravljivo epistemički suboptimalni.

*Teza normativnosti:*

Epistemički procesi (potraga za znanjem, pojedinačna, grupna i populacijska, kao i prenošenje znanja) vođeni su pravilima koja su dominantno društveno uvjetovana.

*Teza duboke društvenosti:*

Epistemički procesi (potraga za znanjem i prenošenje znanja) nesvodivo su društveni.

*Teza neovisnosti:*

Kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline.

*Teza pluralizma:*

Minimalni uvjet epistemičke pouzdanosti potrage za znanjem jest da ju provodi populacija skupina koje slijede različite skupove pravila.

Također, iako je relativizam legitimna filozofska pozicija, potrebno je naglasiti da institucijska epistemologija zadržava normativnu misiju epistemologije. Normativna misija epistemologije odnosi se na posvećenost vjerovanju da je do znanja moguće doći, da je moguće otkriti

uvjete dolaska do znanja i, konkretnije, uvjete epistemičke pouzdanosti (u osnovnom smislu, prepoznavanja procesa koji imaju veću vjerojatnost dolaženja do istine).

Prema toj definiciji, institucijska epistemologija je fundamentalna teorija,<sup>2</sup> koja također ima *i*, ali nije svodiva *na*, primijenjenu filozofiju i šira istraživanja epistemičkih svojstava institucijskih sustava pod uvjetima epistemičke suboptimalnosti, normativnosti, duboke društvenosti, neovisnosti i pluralizma. Nadalje, iako može postojati idealna teorija epistemičkih svojstava institucijskih sustava, ona na bitan način *nije* institucijska epistemologija shvaćena kao fundamentalno odbacivanje idealne individualističke epistemologije kroz teze institucijskog obrata. Ključno, sva neidealna epistemologija je institucijska epistemologija ako institucijsku epistemologiju promatramo kao obrat u fundamentalnoj epistemološkoj teoriji. Dok svaka teorija zahtijeva određene idealizacije (kao što to napominje i McKenna 2023: 20), *pet teza institucijske epistemologije definiraju koje idealizacije su dopustive u epistemologiji posvećenoj pronalaženju i prijenosu znanja u stvarnom, neidealnom svijetu*. Upravo je definiranje dopustivih idealizacija kroz ograničenja koja donosi pet teza ključna prednost ovdje predstavljene koncepcije obrata u fundamentalnoj epistemologiji.

Dakle, centralni doprinos ovog članka leži u tvrdnji da institucijska epistemologija ne predstavlja tek istraživački program informiran evidencijom i fokusiran na institucijske sustave pod uvjetima neidealnosti, već da je riječ o terminu koji označava obrat u fundamentalnoj epistemologiji<sup>3</sup> svodiv na pet teza, koje pritom preciznije razlikuju obitelj novih epistemoloških istraživanja nego što to čini relativno uopćena definicija

<sup>2</sup> Fundamentalnu teoriju najjednostavnije možemo definirati razlikovanjem od primijenjene teorije. Fundamentalna teorija bavi se analizom i razvojem osnovnih koncepata, teza i principa u određenom polju istraživanja, što je u ovom slučaju istraživanje znanja i spoznaje. Primijenjena teorija bavi se konkretnim stvarnim slučajevima te se koristi analitičkim i konceptualnim alatima razvijenima u fundamentalnoj teoriji u svrhu analize i preskripcije u tim stvarnim slučajevima. Moguće su situacije u kojima primijenjena teorija otkrije određene fenomene koji nisu adekvatno koncipirani u fundamentalnoj teoriji, čime se uspostavlja svojevrsna povratna sprega između ta dva sloja određene istraživačke discipline. Međutim, generalno govoreći, fundamentalna teorija razvija osnovne analitičke i konceptualne alate za razumijevanje osnovnih fenomena i procesa na koje bi svi relevantni fenomeni i procesi u stvarnom svijetu trebali biti svodivi. Podjela na fundamentalnu i primijenjenu filozofiju također odgovara podjeli, u terminima koji su češći u Hrvatskoj, na teorijsku i praktičnu filozofiju. U tim terminima, institucijska epistemologija je teorijska filozofija, koja, kao i niz drugih teorijskih filozofija, ima svoju praktičnu granu.

<sup>3</sup> Ovaj članak detaljno razvija i nudi alternativnu formulaciju argumenta koji sam, bez razrade u pet teza i s drugim argumentacijskim ciljem (razdvajanja institucijske epistemologije od epistemičkog konzervativizma u političkoj epistemologiji), kao grubu skicu natuknuo u Zubčić 2025.

neidealne epistemologije koju pruža Robin McKenna. Dok McKennina definicija nije, u strogom smislu, pogrešna, ona je nedovoljno precizna i ne uspijeva obuhvatiti važne uvide koji stvaraju temeljan rez u disciplini.

Članak je strukturiran u četiri dijela. U 2. dijelu predstaviti ću neidealnu epistemologiju prema McKenni i ukratko dopuniti genealogiju koju McKenna nudi. Osim toga, navest ću ključne nedostatnosti McKennine koncepcije. U 3. dijelu predstaviti ću alternativnu verziju fundamentalnog obrata u epistemologiji, koji uključuje prijelaz na neidealnu teoriju, ali zahtijeva temeljitije i preciznije razumijevanje, koje ću ponuditi u obliku pet teza. Umjesto naziva “neidealna epistemologija” smatram da je “institucijski obrat u epistemologiji” tj. “institucijska epistemologija” adekvatniji naziv za taj nedavni fundamentalni obrat u epistemologiji. Obrat smatram esencijalno vezanim uz razvoj neidealne epistemologije, ali ujedno smatram i da razrada ponuđena u 3. dijelu pruža preciznije razlikovanje nove fundamentalne epistemologije nego što to dopušta McKennina, svakako ispravna, ali nedostatno precizna, negativna definicija. U 4. ću dijelu ponuditi kratki zaključak.

## **2. Neidealna epistemologija kod Robina McKenne: teorijske osnove, genealogija ukratko i ključne nedostatnosti**

McKenna, slijedeći razumijevanje neidealne teorije kakvo pruža Charles Mills (2005), neidealnu epistemologiju definira negativno, dakle kao onu koja odbija sljedeće idealizacije:

- (1) Idealizacije o djelatnicima: Idealna teorija zanemaruje, ili barem umanjuje, određene karakteristike djelatnika kojima se bavi. Na primjer, zanemaruje činjenicu da neki djelatnici imaju moć nad drugim djelatnicima.
  - (2) Idealizacije u psihologiji: Idealna teorija zanemaruje, ili barem umanjuje, naša kognitivna ograničenja.
  - (3) Idealizacije o društvenim institucijama: Idealna teorija zanemaruje, ili barem umanjuje, činjeničnost opresivnosti nekih društvenih institucija.
  - (4) Idealizacije o našem okruženju: Idealna teorija zanemaruje, ili barem umanjuje, utjecaj prevladavajućih zabluda i iluzija na naša uvjerenja i ponašanje.
- Neidealna teorija je, dakle, teorija koje izbjegava takve idealizacije.  
(McKenna 2023: 25)

Ključna prednost neidealne epistemologije pred idealnom nije samo to što bolje aproksimira istinu, već i to što idealna teorija može proizvesti preskripcije koje rezultiraju epistemički lošijim stanjem od onoga koje su analiza i intervencija krenule popravljati (McKenna 2023: 20). Millsov klasični primjer pogrešaka u preskripciji iz idealne teorije je javna politika

koja “ne vidi boju” te koja, u ime specifičnog ideala rasne jednakosti, u praksi u neidealnom svijetu vodi u zanemarivanje ili pogoršanje stvarnih političkih, ekonomskih i društvenih rasnih nejednakosti (McKenna 2023: 27).

Neidealna epistemologija se, prema McKenni, razvija pod pritiscima društvenih i kognitivnih istraživanja koja su temeljne neidealnosti pojedinki i društvenih sustava učinila neporecivima. Kognitivna ograničenja, utjecaj kontingentnih odnosa moći na procese istraživanja i prijenosa znanja te društvena uvjetovanost konceptualizacije (kako u smislu nužne utemeljenosti konceptualizacije u društvenim normativnim procesima, tako i u smislu nemogućnosti pouzdanog prepoznavanja temeljite očiscenosti kulturoloških utjecaja iz konceptualizacije) postaju osnovne naturalističke pretpostavke. U takvu povijesnu kontekstu epistemolozi više nemaju izlike za bavljenje *isključivo* s relativno jednostavnim problemima konceptualnih analizi uvjeta izvjesnosti u kontekstu statične korespondencije između konceptualizacijskog procesa i stvarnosti pod idealnim uvjetima, a čemu su posvetili značajan dio povijesti discipline. Luciano Floridi klasičnu epistemologiju naziva degeneričnom jer se koncentrira na atipične idealne slučajeve epistemičkih procesa koji se temeljito razlikuju od ostatka skupa epistemičkih procesa:

[Slučajeve koji su] opisivi, posudimo li tehnički termin iz matematike, kao “degenerični slučajevi”: [u kojima] pojedinačan, bestjelesni epistemički djelatnik, izoliran, isključen iz bilo kakvog okoliša, racionalan, otvorenog uma, dobro informiran, sposoban pristupiti doksastičkom sadržaju reduciranom na skup vjerovanja, traga za sigurnošću... (Floridi 2012: 2)

Pritom, unatoč filozofskoj legitimnosti relativizma kao specifične pozicije, epistemologija kao disciplina zadržava fundamentalnu posvećenost istraživanju normativnih uvjeta uspješne potrage za znanjem, koje operativno definiramo kao istinito opravdano vjerovanje. Stoga, ograničen neporecivim ograničenjima kognitivnih i društvenih neidealnosti, “zadatak epistemologa”, kao što napominje Linda Martín Alcoff, “nije zastario; samo je postao teži” (Alcoff 1996: 2).

Genealoški, neidealna epistemologija stoga predstavlja svojevrsnu kulminaciju ili krovnu artikulaciju nekoliko značajnih struja u epistemologiji i relevantnim disciplinama fokusiranim na epistemičke procese i dinamike.

Prvo, neidealna epistemologija je artikulacija ključnih spoznaja razvijenih u kritičkoj epistemologiji. Kritička epistemologija predstavlja razvoj susreta epistemoloških istraživanja s kritičkom teorijom, tj. feminističkom teorijom, kritičkom teorijom rase te postkolonijalističkom

i dekolonijalističkom teorijom (McKenna 2023). Dva ključna uvida, i s njima povezana istraživačka programa, kritičke epistemologije su epistemologija gledišta ("*standpoint epistemology*")<sup>4</sup> i epistemička nepravda. Ugrubo, epistemologija gledišta temelji se na uvidu da pripadnici marginaliziranih ili potlačenih skupina u društvu imaju bolji uvid u ključne strukture i dinamike društvenog sustava koji uvjetuje njihovu marginalizaciju ili opresiju (Harding 2009; Wu 2023; Bright 2024). Dok epistemologija gledišta kreće primarno kao program vezan uz konceptualizaciju epistemičke privilegije marginaliziranih i potlačenih u kontekstu razumijevanja institucijskih i društvenih sustava, važno je naglasiti i njezinu srodnost sa širim pojmom "situiranog znanja". Situirano znanje označava epistemičku privilegiju determiniranu pozicijom u društvenom sustavu koja nije isključivo vezana uz uvide o strukturama moći i njihovom utjecaju na epistemičke i druge procese, već je vezana uz sposobnosti diskriminacije i prakse konceptualizacije specifičnih faktora relevantnih za deliberaciju i rješavanje problema. Primjerice, kumulativna kultura razvijena u specifičnoj skupini koja je generacijski izložena određenom prirodnom okolišu omogućava preciznije razumijevanje određenih svojstava tog okoliša i ispravnih praksi manipulacije određenih elemenata u tom okolišu (Levy i Alfano 2020).<sup>5</sup> Nadalje, pripadnici određene marginalizirane skupine kojoj je delegiran rad u specifičnim kontekstima imaju značajno bolji uvid u detalje tih konteksta naspram dominantne skupine koja nema iskustvo kontinuiranog rada u tim kontekstima. Primjerice, kao što pokazuje Elizabeth Anderson koristeći se radom Bine Agarwal (2001) u svom seminalnom članku "Epistemology of Democracy" (Anderson 2006), punopravno uključivanje žena u zajednice koje upravljaju šumama u Indiji i Nepal u omogućilo je unapređenje

---

<sup>4</sup> "*Standpoint epistemology*" moguće je prevesti i kao "epistemologija stajališta", međutim u teorijskom smislu, "gledište", kao termin za točku s koje epistemički djelatnik ima uvid u društveni svijet i institucijske strukture djeluje kao bolje rješenje od "stajališta", kao termina koji, iako označava određenu pozicioniranost u društvenom svijetu, presnažno implicira određeni skup vrijednosti. Epistemologija gledišta ne zahtijeva da pripadnici iste skupine dijele vrijednosti (provizorno i kontingentno), već upravo suprotno, pripisuje im mogućnost jednakih uvida samom pripadnošću skupini, a unatoč potencijalnim vrijednosnim razilaženjima. Primjerice, i progresivna i konzervativna žena bit će izložene jednakim nepravdama u svjedočanstvu i umanjivanjima legitimnosti njihovih epistemičkih doprinosa isključivo zbog patrijarhalne strukture koja determinira tu delegitimizaciju svim pripadnicima skupine "žene".

<sup>5</sup> Tipičan primjer za epistemičku vrijednost kumulativne kulture vidljiv je u situacijama čitavog niza istraživača 19. i 20. stoljeća koji, unatoč tome što su mahom pripadnici najprestižnijih znanstvenih tijela na svijetu, ne uspijevaju preživjeti u okolišima zbog nedostatka znanja koja su, transgeneracijskom kulturnom transmisijom, dostupna djeci koja su u tim okolišima odrasla (Levy and Alfano 2020).

rutina upravljanja šumama znanjem koje su žene doprinijele, a kojem su imale pristup zbog specifičnih zadataka koje su tradicionalno obavljale te s njima vezanih iskustava:

Budući da je rodna podjela rada dodijelila ženama odgovornost skupljanja drva, žene su također znale bolje koliko se drva za vatru može održivo sakupiti iz šume, koje vrste su najbolje su za gorivo i stočnu hranu, te gdje će ilegalni sakupljači vjerojatno ići skupljati drva. To je klasičan slučaj situiranog znanja koje je asimetrično raspoređeno po rodnoj osnovi. (Anderson 2006: 18)

Detaljnija rasprava i tipologija situiranog znanja, međutim, nadilazi opseg i fokus trenutne rasprave i tema je nekog drugog članka.

S druge strane, epistemička nepravda predstavlja iznimno bogat istraživački program društvenih, kako institucijskih (u smislu strukturalne uvjetovanosti), tako i dijadičkih (u smislu odnosa među pojedincima), procesa onemogućavanja punopravnog sudjelovanja u epistemičkim procesima društva (Fricker 2007; Anderson 2012; Coady 2017; Samaržija i Cerovac 2021). Riječ je primarno o dva tipa epistemičke nepravde – nepravde u svjedočanstvu i hermeneutičke nepravde. Nepravda u svjedočanstvu označava delegitimiranje epistemičkog doprinosa pojedinke na temelju njezine pripadnosti određenoj društvenoj skupini. Klasičan primjer koji iznosi Miranda Fricker odnosi se na delegitimaciju svjedočanstva Afroamerikanaca tijekom policijskih istraživanja, a zbog rasizma policajaca. Hermeneutička nepravda pak označava onemogućavanja razvoja konceptualizacije koja će dopustiti komunikaciju jedinstvenih situacija, primarno opresija, kojima je određena skupina sustavno izložena. Miranda Fricker kao klasičan primjer navodi nedostatak konceptualizacije (posebice službene institucijske konceptualizacije) seksualnog nasilja i zločina kroz povijest koji je onemogućavao zahtijevanje sigurnosti, promjenu kulturoloških obrazaca te institucijsko procesuiranje zločina. Uz te dvije diskriminatorne epistemičke nepravde vrijedi dodatno navesti i distributivnu epistemičku nepravdu, koja označava onemogućavanje pristupa osnovnim epistemičkim resursima pripadnicama određene društvene skupine (primjerice, onemogućavanje pristupa obrazovanju i općenitim akumuliranim epistemičkim materijalima) (Coady 2017).

Kritičkom teorijom potaknut razvoj društvene epistemologije – koja prihvaća izazove društvenih i kognitivnih znanosti koje ukazuju na društvenu uvjetovanost potrage za znanjem i prenošenja znanja, ali zadržava normativni projekt epistemologije kao istraživanja uvjeta pod kojima je dostizanje znanja moguće – uvjetovao je značajno refokusiranje epistemoloških istraživanja na društvene procese, organizacije i

institucije, te na pojedince kao društvene epistemičke životinje. Iako će značajan dio nominalno društvene epistemologije zadržati određene konceptualne pretpostavke stare idealne individualističke epistemologije, samo ih primjenjujući na društvene kontekste (Levy i Alfano 2020), uvođenje društvenosti u epistemologiju bilo je ključna “pukotina” u projektu analitičke epistemologije. Kroz sljedeća desetljeća epistemologija će se fundamentalno transformirati. Dok će zadržati metodološku posvećenost jasnoći argumentacije i konceptualnoj analizi i inženjeringu te pretpostavku načelne mogućnosti dolaska do znanja, prigrilit će empirijsku informiranost i metodologije agentskog modeliranja, kao i osnovne uvide o stvarnosti epistemičke situacije koje ću predstaviti u sljedećem dijelu kroz pet teza institucijskog obrata u epistemologiji.

Nadalje, dok u McKenninoj interpretaciji genealogije neidealne epistemologije utjecajima političke ekonomije i filozofije znanosti na obrat u fundamentalnoj epistemologiji nije dano previše prostora, istraživački su programi u obje discipline, uz kritičku epistemologiju, odigrali značajnu ulogu u promjeni osnovnih pretpostavki epistemologije. Utjecaje oba istraživačka programa detaljnije ću predstaviti u 3. dijelu prilikom rasprave o specifičnim tezama koje konstituiraju institucijski obrat u epistemologiji. Međutim, ovdje je oportuno napomenuti da, dok je kritička epistemologija svakako artikulirala fundamentalnu društvenost epistemičkih procesa, specifični istraživački programi u političkoj ekonomiji i filozofiji znanosti doprinose razvoju distinktivno *pozitivne* teorije institucijskih i društvenih uvjeta spoznaje pod pretpostavkama nepopravljive neidealnosti kognitivnih i društvenih uvjeta potrage za znanjem.

Unutar same discipline epistemologije, teorija epistemičke pouzdanosti, koja opravdano vjerovanje definira kao ono koje je proizvedeno procesom što ga odlikuje povijest proizvodnje većeg broja istinitih nego neistinitih vjerovanja (Goldman 1979), omogućila je konceptualizaciju i evaluaciju *proces*a dolaska do istinitog opravdanog vjerovanja (kao i do drugih epistemičkih dobara, uključujući i rješenja složenih i pitomih problema), pri čemu ta konceptualizacija i evaluacije *ne ovise o sigurnosti, već vjerojatnosti*, te *dopuštaju skaliranje* od perceptivnih i kognitivnih procesa pojedinaca do globalnih društvenih tj. institucijskih procesa.

Posljednja važna genealoška bilješka vezana uz razvoj neidealne (kao i, kako ćemo je definirati uskoro, institucijske) epistemologije njezin je neminovni teorijski dug pragmatizmu. Pragmatizam je obitelj filozofskih pristupa koji kao zajedničke premise uzimaju: a) da je potraga za znanjem aktivni proces suđenja od strane epistemičkih djelatnika,

b) da sud uključuje konceptualizaciju kao skup dopustivih poteza u “prostoru razloga” (Sellars 1956; Brandom 1994), te da evidencija kao perceptivni sadržaj može igrati epistemičku ulogu (opravdanja) tek kad je konceptualizirana i iskorištena kao potez u prostoru razloga, te c) da su epistemički djelatnici temeljno kognitivno i konceptualno ograničeni i pogrešivi, ali mogu doseći znanje učenjem, definiranim prepoznavanjem i revizijom pogreške u sudu (Brandom 1994). Pragmatizam je svakako široka obitelj teorija, te je, kao što napominje Robert Talisse, potrebno eksplicitno navesti konceptualne obveze na koje se obvezujemo upotrebom termina “pragmatizam” (Talisse 2007: 21). Gore navedene obveze dijele kako John Dewey kao jedan od pionira sustavne perspektive u epistemologiji i utemeljitelj eksperimentalističkog modela demokracije (Dewey 1976; Anderson 2006; Knight i Johnson 2012), tako i normativni pragmatisti poput Wilfrida Sellarsa i Roberta Brandoma. Radovi potonjih predstavljaju posebno relevantan temelj za razvoj neidealne institucijske epistemologije svojom posvećenošću temeljitoj razradi osnovna epistemičke situacije, tj. konkretno, normativnom uvjetovanošću procesa suđenja na razini pojedinca te predstavljanjem procesa izmjene javnih i eksplicitnih razloga kao uvjeta dodjeljivanja epistemičkog statusa bilo kojoj propoziciji (ili šire, vjerovanju) (Sellars 1956; Brandom 1994).

U McKenninoj podjeli, neidealna epistemologija može se fokusirati na pojedince i na društvene sustave. U potonjem slučaju riječ je o institucijskoj epistemologiji koju McKenna dodatno kvalificira informiranošću evidencijom. Dakle, prema McKenni institucijska epistemologija definira se fokusom istraživanja – institucijskim i društvenim sustavima – pod uvjetima neidealnosti te pod informiranošću empirijskom evidencijom.

Moja kritika McKenninoj podjeli je dvostruka. Prvo, informiranost evidencijom nedostatan je kriterij. Drugo, termin “institucijska epistemologija” bolje označava obrat koji McKenna želi obuhvatiti terminom “neidealna epistemologija”. Dok epistemologija svakako može proučavati i pojedince i sustave, fundamentalni obrat, kojim kulminira već gotovo čitavo stoljeće epistemoloških istraživanja u političkoj ekonomiji, kritičkoj teoriji, formalnoj epistemologiji te naturalističkoj epistemologiji znanosti, mora se iskazati sveobuhvatnije i temeljitije od čina pozivanja na neidealnu teoriju. Neidealni zahtjev je nužan, ali nedostatan precizan i ultimativno nedovoljan za razumijevanje obrata u fundamentalnoj epistemologiji. Umjesto toga, termin “institucijska epistemologija” treba uzeti kao naziv za epistemologiju nakon institucijskog obrata, koji *epistemičke procese predstavlja kao temeljno institucijske procese – procese uvjetovane sustavima pravila koji organiziraju djelovanje populacija pojedinki* – a koji

se precizno može definirati kroz pet teza koje ću predstaviti u sljedećem dijelu članka.

Prvo, međutim, razjasnimo zašto je informiranost evidencijom nedostatan kriterij. Informiranost evidencijom ovdje označava, jednostavno, to da teorija mora integrirati i interpretirati relevantnu empirijsku evidenciju te da teorija ne može opstati ukoliko značajna količina relevantne empirijske evidencije ukazuje da je ta teorija nedostatna ili pogrešna. U najširem smislu, informiranost evidencijom je trivijalan kriterij. Svaka neidealna teorija, neovisno fokusira li se na pojedince ili sustave, mora biti osjetljiva na evidenciju i informirana evidencijom. Neidealna epistemologija koja se fokusira na analizu, primjerice, političkih sustava, ne razlikuje se od neidealne epistemologije koja se fokusira na analizu primjerice, političara, time što neka od njih može potpuno ignorirati evidenciju. S druge strane, informiranost evidencijom nedovoljno je određen kriterij. Idealna teorija, kao i jednostavno potpuno kriva teorija, može biti informirana evidencijom. Primjerice, promotrimo ključni primjer idealne teorije u suvremenoj političkoj epistemologiji – tehnokraciju Jasona Brennana (2016). Brennan se koristi pomno odabranom evidencijom u svrhu zagovaranja idealne teorije prema kojoj pripadnost epistemičkoj eliti – koja se definira visokim stupnjem obrazovanja, prestižnim statusom škola i visokim rezultatom na testu informiranosti o trenutno dominantnim političkim i ekonomskim teorijama te o trenutnim dnevno-političkim okolnostima – prati vjerojatnost donošenja dobre odluke u teškim i složenim problemima. Brennan se, međutim, koristi samo evidencijom o neinformiranosti glasača nižih društvenih klasa i podacima o manjku preklapanja nađenih sklopova političkih vjerovanja s postuliranim političkim pozicijama u filozofiji. On pritom ignorira značajno bogatiju evidenciju o sustavnim neuspjesima elitnog odlučivanja u kontekstu složenih i teških problema čak i u vrlo idealnim okolnostima u kojima je elita doista isključivo epistemički definirana. Također, Brennan zanemaruje evidenciju o formiranju elita u stvarnom svijetu gdje epistemičke značajke igraju značajno manju ulogu, evidenciju o klasnoj motivaciji odluka prilikom vladavine elite i, ključno, evidenciju o tome da većina suvremenih demokracija (koje Brennan smatra lošima u odlučivanju) zapravo predstavlja vladavinu elita, s parlamentima ispunjenima pripadnicima društvenih i ekonomskih elita te odlukama na državnoj razini koje isključivo slijede preference društvenih i ekonomskih elita. Brennan spremno nudi evidenciju o epistemičkoj suboptimalnosti pojedinaca kad je riječ o masama nižeg socioekonomskog statusa, ali istu evidenciju ne smatra relevantnom kad je riječ o socioekonomskim

elitama. Moj cilj ovdje nije ući u raspravu s Brennanom, već primjerom njegove teorije ukratko ilustrirati da korištenje evidencije općenito ne može poslužiti niti za razlikovanje idealne i neidealne teorije. Brennanova teorija definitivno pripada idealnim teorijama – da bi se održala, ona mora postulirati markere obrazovanosti i informiranosti kao oznake nadilaženja epistemičkih ograničenja koja neidealna teorija uzima kao nepopravljive, kao što ću detaljnije pokazati u sljedećem dijelu – ali također nudi pomno odabranu evidenciju u svoju korist.

Ključni uvid u ovom kontekstu dolazi iz pragmatizma, posebice rada Wilfrida Sellarsa i Roberta Brandoma, koji ukazuju na to da evidencija kao perceptivni sadržaj može igrati epistemičku ulogu (opravdanja) tek kad je konceptualizirana i korištena kao potez u “prostoru razloga”. U suprotnom, teoretičarka se mora obvezati na mit o danosti (Sellars 1956), čime nužno pristaje na antinaturalističke pretpostavke (Brassier 2013) naivnog realizma. Stoga, ključna pitanja su *pod kojim teorijskim pretpostavkama interpretiramo evidenciju*, kao i *pod kojim fundamentalnim teorijskim pretpostavkama, ili ograničenjima, provodimo razvoj teorije ili istraživanja*. Neidealna i institucijska epistemologija svakako mora biti informirana evidencijom, ali to je trivijalna teza – ono što razlikuje neidealnu epistemologiju je institucijski obrat, svodiv na pet teza (navedenih u sljedećem dijelu) koje reguliraju teorijski projekt, a ne sušta informiranost evidencijom.

Charles Mills piše: “Ono što razlikuje idealnu teoriju je ovisnost o idealizaciji koja isključuje, ili barem marginalizira, ono što je stvarno” (Mills 2005: 168). Međutim, pitanje što je određeno kao “stvarno” otvoreno je teorijsko pitanje. Sva evidencija je stvarna, ali istovremeno nema epistemički status dok nije uključena u temeljno konceptualni proces objašnjenja i opravdanja. Neinformiranost glasača može značiti samo to da su glasači neinformirani, ali može značiti i to da je sustav toliko očito plutokratski da glasači nemaju dovoljno razloga informirati se dok im život nije ugrožen. Neinformiranost može biti prepoznata kao individualna epistemička mana, ali određena količina neinformiranih može biti instrumentalna u kolektivnoj epistemičkoj pouzdanosti (Zollman 2010; Da i Huang 2019).

Pitanje neidealne teorije nije tek nominalno naglašavanje toga da teorija mora odgovarati stvarnosti te trivijalno zazivanje toga da teorija mora biti informirana evidencijom, već je temeljno pitanje *ograničenja na dopustive* teorijske idealizacije. Kao što i sam McKenna napominje, svaka teorija zahtijeva idealizaciju (McKenna 2023: 20) – stoga, ključno pitanje je *koje* su idealizacije dopustive u fundamentalnoj teoriji spo-

znaje koja teži otkriti istinu o spoznaji i znanju u stvarnom svijetu. U ovom članku moj je cilj ponuditi pet teza koje ograničavaju dopustive idealizacije ako želimo epistemologiju koja će nas uputiti prema istini o spoznaji i znanju u stvarnom svijetu. Tih pet teza također kvalificira nedovoljno jasnu distinkciju neidealne epistemologije, specificirajući je pod nazivom “institucijska epistemologija” ili “epistemologija nakon institucijskog obrata”. Ako institucijski obrat artikuliramo u sloganu, on glasi: epistemologija koja teži naći istinu o znanju mora se fokusirati na sustave pravila (ili drugim riječima, institucije) pod kojima pojedinačni djelatnici tragaju za znanjem.

Iz navedenog slijedi kako je druga pogreška u McKenninoj definiciji upravo to da, dok epistemološko istraživanje svakako može kao fokus analize i intervencije uzeti i pojedinu i institucijski sustav, temeljna pretpostavka neidealne epistemologije neminovno mora biti to da je potraga za znanjem primarno uvjetovana institucijskim (društvenim normativnim) sustavom pod kojim pojedinac djeluje. U suprotnom, ako pretpostavimo da pojedinac može sudjelovati u potrazi za znanjem izoliran od društvenih struktura i suradnje s drugim pojedincima i skupinama, vraćamo se na teren idealne epistemologije. Dakle, strogo rečeno, *neidealna epistemologija mora biti institucijska epistemologija, ako potonja podrazumijeva institucijsko uvjetovanje procesa spoznaje*. McKenna hijerarhija disciplina, prema kojoj je neidealna epistemologija krovna disciplina koja uključuje institucijsku i individualnu epistemologiju kao poddiscipline, funkcionira u praktičnom smislu fokusa analize i intervencije epistemološkog istraživanja. Međutim, McKenna propušta ispravno objasniti temeljnost institucijskih zahtjeva neidealne epistemologije u kontekstu fundamentalne teorije. U sljedećem dijelu ovog članka posvetit ću se ispravljanju tog propusta, predstavljajući pet teza koje konstituiraju institucijski obrat u fundamentalnoj epistemologiji na koji svaka neidealna epistemologija mora pristati. Fokus fundamentalne neidealne institucijske epistemologije stoga mogu biti i pojedinke i sustavi, ali oboje se moraju istraživati pod istim konceptualnim obavezama na razini fundamentalne teorije – obavezama koje su svedive na pet teza koje ću predstavljati u sljedećem dijelu članka, a koje ograničavaju dopustive idealizacije u fundamentalnoj teoriji spoznaje i znanja u stvarnom, neidealnom, složenom svijetu.

### 3. Institucijska epistemologija kao obrat u fundamentalnoj teoriji

Institucijski obrat u epistemologiji svediv je na sljedeće teze:

*Teza individualne epistemičke suboptimalnosti:*

Pojedinačni epistemički djelatnici su univerzalno nepopravljivo epistemički suboptimalni.

*Teza normativnosti:*

Epistemički procesi (potraga za znanjem, pojedinačna, grupna i populacijska, kao i prenošenje znanja) vođeni su pravilima, koja su dominantno društveno uvjetovana.

*Teza duboke društvenosti:*

Epistemički procesi (potraga za znanjem i prenošenje znanja) nesvodivo su društveni.

*Teza neovisnosti:*

Kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline.

*Teza pluralizma:*

Minimalni uvjet epistemičke pouzdanosti potrage za znanjem jest da ju provodi populacija skupina koje slijede različite skupove pravila.

U nastavku ovog dijela svaku od teza predstaviti ću pojedinačno. Teze su međusobno duboko povezane, ali vjerujem da ih vrijedi analitički promotriti pojedinačno. Cilj pritom nije ponuditi povijesni pregled razvoja pojedinačne teze, već navesti osnovne izvore teze te napomene o njezinim suvremenim artikulacijama.

#### 3.1. *Teza individualne epistemičke suboptimalnosti: Pojedinačni epistemički djelatnici su univerzalno nepopravljivo epistemički suboptimalni*

Ključna figura institucijskog obrata u epistemologiji je Friedrich August Hayek, čija dva centralna uvida predstavljaju prve dvije teze obrata. Iako u ovome radu ne namjeravam izložiti genealogiju institucijske epistemologije, već konceptualnu delineaciju discipline, Hayekovo otkriće individualne epistemičke suboptimalnosti može se smatrati povijesnim utemeljenjem institucijskog obrata. Hayekov seminalni uvid (predstavljen već 1945. u članku "The Use of Knowledge in Society", a potom

razrađivan u nizu članaka i knjiga, vidi Hayek 1978a, 1978b, 1982) je sljedeći: osnovno svojstvo pojedinačnih epistemičkih djelatnika, u relevantnim slučajevima teških i složenih problema, je “nepopravljivo neznanje” (Hayek 1982: 12). Iako se Hayek primarno bavi planerima u kontekstu društvenih te posebice ekonomskih problema, njegova je teza fundamentalna, a relevantna obitelj društvenih i ekonomskih problema predstavlja ilustrativnu studiju slučaja dinamičnih, teških i složenih problema.

U suvremenim terminima, pojedinačni su epistemički djelatnici epistemički suboptimalni. Specifično, pojedinačni epistemički djelatnici: a) nemaju potrebne konceptualne resurse niti evidenciju za riješiti novi teški i složeni problem, b) podložni su pogreškama u zaključivanju, c) imaju tendenciju konzervirati loše konceptualne strukture, strategije i norme te d) nemaju uvid u buduća stanja svijeta (Zubčić 2021). Fred D’Agostino u svojem projektu nove naturalizacije epistemologije (D’Agostino 2006, 2009, 2010), koji predstavlja jedan od ključnih doprinosa institucijskom obratu, pojedinačnog djelatnika predstavlja kao epistemički ograničenog “ne samo ‘u praksi’ nego doista ‘u principu’” (D’Agostino 2010: 20) s nepreglednim i “neuklonjivim pluralitetom faktora relevantnih za deliberaciju” (D’Agostino 2010: 20). Relevantna epistemička situacija, po D’Agostinu, *ontološki* uključuje neiscrpnost deskripcije, skrivene međuovisnosti faktora i nedostatak neovisnog krovnog kriterija za izbor između različitih i nesumjerljivih evaluativnih standarda ili čak epistemičkog statusa tvrdnji koje opisuju situaciju i problem. Drugim riječima, relevantna epistemička situacija *ontološki* uključuje suštinsku osporivost (“*essential contestability*”, D’Agostino 1996: 19–23). Pritom, ključno je napomenuti da je, iz perspektive institucijske epistemologije, individualna epistemička suboptimalnost *nepopravljiva i univerzalna*.

Važna kvalifikacija teze individualne epistemičke suboptimalnosti jest to da vrijedi u slučaju novih, teških i složenih problema. Težina problema definira se težinom nalaženja globalnog optimuma. “Potraga za rješenjem teškog problema modelira se potragom po neravnom multidimenzionalnom krajoliku, pri čemu nadmorska visina lokacije korespondira s njezinom vrijednošću. Ugrubo govoreći, neravnost krajolika odgovara težini problema” (Page 2008a: 118). Složenost problema pak označava otvorenu, promjenjivu međuovisnost između djelovanja djelatnika i oblika krajolika. U složenim krajolicima “djelovanja drugih djelatnika mijenjaju vrijednosnu funkciju pojedinačnog djelatnika, njegov krajolik” (Page 2008a: 119). Drugim riječima, “[d]ok o teškom problemu

možemo misliti kao o potrazi za najvišim vrhom u iznimno neravnom krajoliku, u složenom problemu krajolik se konstantno mijenja” (Page 2008a: 119).

Nasuprot teškom i složenom problemu postoji i pitomi problem (Rittel i Webber 1973). U pitomom problemu krajolik se ne mijenja i ima samo jedan vrh. Taj vrh svi djelatnici prepoznaju kao najviši vrh, a određeni podskup djelatnika koji imaju odgovarajuću kognitivnu povijest (tj. ekspertizu) mogu doseći taj vrh korištenjem strategija koje im nalaže njihova relevantna kognitivna povijest. U slučaju pitomih problema pojedinac, tj. strategija kojom se pojedinac koristi putem svoje kognitivne povijesti, nije epistemički suboptimalna. Bitno je međutim napomenuti da i prilikom prijenosa znanja – dakle, tijekom prijenosa optimalne strategije – vrijedi teza neovisnosti (koju ću predstaviti uskoro detaljnije), koja nalaže da kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline (Mayo-Wilson, Zollman i Danks 2011; Levy and Alfano 2020). Specifično, dogmatičnost i normativna inercija igraju značajnu ulogu u uspješnom prijenosu znanja, što uključuje i stvaranje normativnih zajednica posvećenih domenama znanja, poput znanstvene zajednice (D’Agostino 2010; Zollman 2010; Levy i Alfano 2020). Stoga, iako pojedinac s odgovarajućom kognitivnom poviješću za rješavanje određenog pitomog problema (ili obitelji pitomih problema koju možemo nazvati “domenom znanja”) nije epistemički suboptimalan za rješavanje tog pitomog problema, njegova je epistemička optimalnost za rješavanje tog pitomog problema rezultat, između ostalog, i individualnih epistemičkih mana.

Hayekovo otkriće individualne suboptimalnosti pokreće školu misli u političkoj ekonomiji koja se naziva “epistemički institucionalizam” (Boettke, Tarko i Aligica 2017). Epistemički institucionalizam nalaže da se politički i ekonomski sustavi moraju promatrati prvenstveno kao epistemički procesi (tj. specifično procesi učenja, rješavanja problema i otkrića) uvjetovani institucijama koje omogućavaju (ili onemogućavaju) epistemički suboptimalnim djelatnicima da otkriju i koriste distributirano disperzirano znanje. Ključna figura zrelog epistemičkog institucionalizma koji odustaje od epistemološki neutemeljene glorifikacije slobodnog tržišta kao jedinstveno pouzdanog institucijskog mehanizma je Elinor Ostrom (1990, 2005). Njezin rad, u suradnji s drugim istraživačicama i istraživačima, razvija alate za komparativnu analizu institucijskih sustava koja omogućava detaljnije razlikovanje između različitih obitelji neidealnih institucijskih mehanizama (naspram idealnih tipova tržišta,

centralizirane države i samoupravljačkih zajednica). Detaljniji pregled rada Ostrom i suradnica/ka zasigurno zaslužuje značajno više prostora nego što to ovaj članak može priuštiti, no ipak ću naglasiti dvije ključne napomene relevantne za kontekst rasprave.

Prvo, Ostrom pronalazi da je diversifikacija institucijskih mehanizama, tj. tzv. institucijska različitost, epistemički poželjno svojstvo institucijskih sustava (Ostrom 2005). Naspram toga, česta intuicija da sustave treba reducirati na minimum mehanizama pogrešna je. Taj uvid vrijedi promatrati u kontekstu Hayekovog uvida o fundamentalnim, nepopravljivim ograničenjima planera – dok klasična škola institucijskog oblikovanja teži naći institucije koje će najbolje aproksimirati postulirane ideale, distribuirano testiranje različitih, paralelnih, ugniježđenih (*“nested”*) i suvišnih institucijskih mehanizama zapravo omogućava efikasnije učenje, prilagodbu i rješavanje problema.

Drugo, ključna epistemička odlika ugniježđenosti institucijskih mehanizama je prioritiziranje supsidijarnosti, odnosno principa da se problem treba primarno pokušati riješiti na najnižem nivou njegovih efekata. Taj uvid reflektira te dopunjuje Hayekov uvid da je planer posebice ograničen zbog toga što je znanje disperzirano te zbog toga što su jedinstvene relevantne informacije najčešće nepredvidljivo distribuirane među ljudima “na licu mjesta”, koji su društveno i ekonomski situirani daleko od centara elitne političke i ekonomske moći. Na određen način, Ostrom i suradnice/i pružaju konceptualnu poveznicu između suvremene konceptualne obitelji situiranog znanja i hajekijanskog prešutnog (*“tacit”*) znanja. Prešutno je znanje za Hayeka značajno zbog poduzetničkog znanja čovjeka “na licu mjesta” kao i zbog društvenih normi koje prenose transgeneracijsko znanje bez nužnosti javnog ekspliciranja ili čak eksplikabilnosti opravdanja. Iako ljudi “na licu mjesta” imaju pristup *određenim* jedinstvenim informacijama za rješavanje teškog i složenog problema, nužno je napomenuti da je sama distribucija odlučujućih jedinstvenih informacija nepredvidljiva te zahtijeva institucijsku strukturu koja će imati veću vjerojatnost prepoznati i dati veću težinu tim odlučujućim informacijama. Rasprava na tu temu jedan je najvažnijih daljnjih smjerova istraživanja institucijske epistemologije, a više detalja o njoj izložit ću u dijelu članka posvećenom daljnjim istraživanjima.

Hayekov uvid o ograničenosti planera poduprt je nizom empirijskih istraživanja kroz 20. i 21. stoljeće i svakako je od iznimnog značaja za buduća komparativna istraživanja i analize epistemičkih svojstava političkih i ekonomskih institucijskih sustava u stvarnom svijetu. Na

razini fundamentalne epistemološke teorije, međutim, najvažniji dio toga uvida odnosi se na *univerzalnost i nepopravljivost individualne epistemičke suboptimalnosti*.

### 3.2. *Teza normativnosti: Epistemički procesi (potraga za znanjem, pojedinačna, grupna i populacijska, kao i prenošenje znanja) vođeni su pravilima, koja su dominantno društveno uvjetovana*

Sljedeći važan Hayekov uvid odnosi se na tvrdnju da je potraga za znanjem vođena *normama (ili pravilima)* koje su dominantno, ili bar značajno, društveno uvjetovane, te koje onima koji ih slijede nisu ili uglavnom nisu dostupne kao eksplicitne propozicije s eksplicitnim opravdanjem. Prema Hayeku, normativnost je fundamentalna za epistemičke djelatnike – na značajan način, epistemički su djelatnici *svodivi* na skup pravila koja ih vode u potrazi za znanjem (Hayek 2015, 232–257, 278–293; Gaus 2013).

Pritom su ključna pravila društveno uvjetovana i naslijeđena. Kognitivna različitost osigurava mogućnost svojevrsnog normativnog lutanja (*“drift”*) uslijed različitog usvajanja tj. kodiranja pravila od strane pojedinaca zbog različitih životnih iskustava i različitih kognitivnih aparata. Međutim, u nizu slučajeva, društveni pritisci također djeluju prema ispravljanju kodiranja pravila u skladu s dominantnim normativnim obrascima – društvene dinamike osiguravanja konformizma u interpretaciji pravila značajan su aspekt same društvene normativnosti (Bicchieri 2006).

Ključnu suvremenu razradu fundamentalne teorije normativnosti kao temelja epistemičkih dinamika pronalazimo u radu Roberta Brandoma. Brandom svoj rad temelji na razvijanju teorije Wilfrida Sellarsa, koji pak nastavlja rad ranijih pragmatista kao i Ludwiga Wittgensteina. Prema Sellarsu i Brandomu, konceptualizacija (opet kako na individualnoj tako i na kolektivnoj razini) je primarno normativna praksa – sposobnost upotrebljavanja koncepta je sposobnost slijeđenja pravila kako ispravno upotrijebiti taj koncept unutar određene diskurzivne, normativne zajednice. Možda najjasniju razradu tog inferencijalističkog normativnog pragmatizma pruža pitanje opravdanja – evidencijski sadržaj, prema Sellarsu i Brandomu, svoju opravdavačku moć dostiže tek kad je javno i eksplicitno artikuliran kao propozicija u “prostoru razloga”, tj. *kao potez u igri traženja i davanja razloga*. Kako bi dobio epistemički status

opravdanja, sud, kao razlog, mora biti javno artikuliran u diskurzivnoj zajednici.<sup>6</sup>

Hayekovo razumijevanje normativnosti u skladu je sa Sellarsovom i Brandomovom teorijom, te obje pozicije ukazuju na ključni epistemički problem s kojim se suočavamo kao normativni djelatnici. Naime, naša sposobnost prepoznavanja pogreške u sudu ovisi o našim normativnim konceptualnim strukturama pod uvjetom suboptimalnosti te, stoga, visokom razinom vjerojatnosti da su te strukture nedostatne u slučaju novih, teških i složenih problema. Drugim riječima, visoka je vjerojatnost da naše normativne konceptualne strukture imaju slijepe pjege koje im onemogućavaju pouzdano prepoznavanje pogrešaka, osim onih grešaka do kojih dolazi u slijeđenju pravila naše konceptualne, diskurzivne, normativne zajednice.

Istovremeno, norme se prema definiciji *moraju konzervirati, kako individualno tako i kolektivno*. Promjena normi prilikom svakog nasumičnog neuspjeha rezultirala bi nemogućnošću uspostavljanja ikakve normativne strukture. Posljedično, došlo bi do raspada koordinacije, kao i gubljenja neprozirnog (*“opaque”*) transgeneracijskog znanja prenošenog normama. Stoga, jedan je od ključnih aspekata individualne epistemičke suboptimalnosti – sklonost pojedinaca da konzerviraju loše norme – rezultat epistemički djelotvornog svojstva normativnosti. Ta je tenzija jedna od važnih tema fundamentalne institucijske epistemologije.

Pritom dodatno vrijedi napomenuti da normativnost podrazumijeva i McKennin zahtjev neidealnosti usmjeren na mogućnost opresivne uloge moći u društvu i njezine epistemičke posljedice. Norme propisuju i konzerviraju društvene uloge i strukture njihovih odnosa, uključujući i odnose moći te procese hijerarhijskih napredovanja i prepoznavanja zasluga. U neidealnom složenom svijetu suboptimalnih pojedinaca norme koje propisuju uloge, zasluge i odnose moći mogu biti (i nerijetko će biti) epistemički nepouzdanе ili čak epistemički katastrofalne.

Nadalje, jedna od važnih rasprava unutar institucijske epistemologije (shvaćene kao epistemologija poslije institucijskog obrata) odnosi se na pitanje koliko je moguće norme učiniti javnima i eksplicitnima. Hayek započinje argumentacijsku liniju, koju će kasnije nastaviti Gerald Gaus (2016) i Julian Müller (2019), a prema kojoj su naši individualni i kolektivni procesi deliberacije uvijek nedostatni za temeljito otkrivanje i analizu normi. To se ograničenje odnosi i na one norme kojima se koristimo

---

<sup>6</sup> To ne implicira da će diskurzivna zajednica nužno dobro procijeniti kandidirani sud i razlog, već isključivo da sud i razlog nemaju epistemički status dok nisu javno artikulirani.

tijekom potrage za znanjem. Iako su neke norme dostupne onima koji ih slijede kao eksplicitne propozicije, značajan dio normi sljedbenicima je nedostupan. Pouzdana namjerna, deliberativna diskriminacija toga koja norma doprinosi potrazi za znanjem (ili drugim funkcijama) nemoguća je. Ta se pozicija u raspravi veže uz tzv. epistemički liberalizam. Suprotna škola misli, epistemički demokrati, eksplikaciju implicitnih razloga, i time normi, predstavlja kao epistemičku funkciju same igre traženja i davanja razloga. Takav je optimizam vezan uz deliberativne procese pod uvjetima različitosti i slobode reprezentativan za Johna Deweyja, J. S. Milla, Elizabeth Anderson i Hélène Landemore.

U suvremenoj epistemologiji normativnost postaje standardna pretpostavka u istraživanjima podjele kognitivnog rada koja upotrebljavaju agentske modele za istraživanje institucijskih epistemičkih svojstava (vidi primjerice Hong i Page 2004; Weisberg i Muldoon 2009; D'Agostino 2009; Zollman 2010; Smart 2018; Wu 2023). Agentski modeli su računalne simulacije reduciranih društvenih svjetova u kojima istraživači definiraju svojstva pojedinačnih djelatnika i *pravila* njihove potrage za znanjem. Simulacije potom vrše određen broj iteracija kako bi se zabilježile regularnosti u ponavljajućim se emergentnim kolektivnim fenomenima. Normativnost stoga postaje i svojevrsna metodološka pretpostavka institucijske epistemologije.

Nužno je napomenuti da normativnost ovdje, kao krovni koncept, pokriva niz drugih relevantnih koncepata za razumijevanje epistemičkog djelatnika. Primjerice, heuristike – kognitivni prečaci kojima se djelatnik mora koristiti kako bi efikasno upotrebljavao svoje ograničene kognitivne sposobnosti i ograničenu evidenciju u složenom dinamičnom okolišu – su također norme te također relevantnim dijelom društveno uvjetovane i naslijeđene. Posebice nakon razvoja studija podjele kognitivnog rada i rasta upotrebe agentskog modeliranja za epistemološka istraživanja, normativi obrasci koji određuju djelovanja djelatnika u problemskom okolišu ili općenito modeliranom primjeru igre se u najširem smislu nazivaju i “strategijama” – ja se također koristim tim terminom za najopćenitiji naziv za skup sekvenciranih kondicionalnih normi kojima se djelatnici koriste u prenošenju ili potrazi za znanjem, bilo da je riječ o individualnim kognitivnim ili društvenim normativnim obrascima, ili o obrascima koji kombiniraju (bilo analitički, bilo ontološki) kognitivne i društvene procese.

Ključno, naravno, već sama formulacija institucijskog obrata kao davanja prioriteta istraživanju sustava pravila pod kojima populacije pojedinaca najpouzdanije prenose i tragaju za znanjem predstavlja epi-

stemičke procese prvenstveno kao procese slijeđenja operativnih normi pod određenim *regulatornim* normama (a koje možemo prepoznati kao institucije, vidi Guala i Hindriks 2015 za razradu).

Rasprave o tipologijama normi i institucijama kao njihovim podvrstama bogato su istraživačko područje (vidi posebice North 1990; Ostrom 2005; Guala i Hindriks 2015) čije bi temeljito izlaganje uvelike nadišlo okvire ovog članka. Ipak, vrijedi napomenuti da se u suvremenim epistemološkim istraživanjima značajno razlikuje način oblikovanja epistemički pouzdanih normi na razini lokalnih podsustava i globalnih sustava. Lokalni podsustavi mogu zahtijevati definiranje supstancijalnih normi koje jasno i precizno definiraju društvene uloge i njima vezane obaveze. Globalni sustavi zahtijevaju institucije koje omogućavaju diversifikaciju normativnih obrazaca (tj. strategija tijekom potrage za znanjem) primarno kako bi onemogućile zaglavljivanje u suboptimalnim strategijama. To se posebice odnosi na sustave političkih i znanstvenih institucija, čija je zadaća dinamično rješavanje novih, najsloženijih i najtežih problema. Pitanju diversifikacije ću se detaljnije posvetiti u komentaru na petu tezu institucijskog obrata u epistemologiji.

### 3.3. *Teza duboke društvenosti: Epistemički procesi (potraga za znanjem i prenošenje znanja) nesvodivo su društveni*

Teza duboke društvenosti, koju seminalno artikuliraju Neil Levy i Mark Alfano (2020), tvrdi da su *epistemički procesi – kako potraga za znanjem u smislu istraživanja u svrhe rješavanja problema za koji nitko u skupini nema rješenje, tako i prenošenje epistemičkih resursa – nesvodivo društveni*. Levy i Alfano uvode termin “duboka društvenost” kako bi eksplicitno razlikovali obvezu nesvodive društvenosti relevantnih epistemičkih procesa od umjerenog antiindividualizma koji, autori smatraju, još uvijek dominira društvenom epistemologijom:

Antiindividualisti smatraju da epistemička svojstva vjerovanja i kognitivnih procesa povezanih s epistemičkim djelovanjem mogu djelomično ovisiti o svojstvima šire okoline. Ali sama stanja i procesi i dalje su stanja pojedinaca – često pojedinaca koji među sobom dijele zasluge za znanje – a prijenos znanja zamišljen je kao suštinski dijački: prijenos od govornika do slušatelja. (Levy i Alfano 2020: 890)

Dok se duboka društvenost ogleda u neovisnosti kolektivnih i individualnih vrlina tijekom procesa istraživanja i učenja, što ću detaljnije razložiti u sljedećem dijelu, Levy i Alfano se usmjeravaju na duboku društvenost koja se ogleda u neovisnosti kolektivnih i individualnih vrlina tijekom ključnih procesa prenošenja znanja tj. diseminacije epistemičkih resursa.

“Kumulativna kultura”, kako Levy i Alfano nazivaju skup epistemičkih resursa koji se prenose i služe za daljnji epistemički razvoj (Levy i Alfano 2020: 892), ovisi primarno o individualnim svojstvima koja mogu biti prepoznata isključivo kao individualne epistemičke mane – primjerice, pretjeranoj imitaciji i predrasudi do prestiža. Epistemička mana pretjerane imitacije, koja se ogleda u tendenciji imitiranja čitavih rutina rješavanja pitomih problema – uključujući ključno i dijelove za koje ne možemo dati razloge zašto niti kako služe rješavanju tog problema – služi zaštitu od individualne epistemičke suboptimalnosti, omogućavajući neometano prenošenje uspješnih rutina. S druge strane, čimpanze iskazuju klasično pretpostavljene individualne epistemičke vrline – tijekom učenja rutina one eksperimentiraju s odbacivanjem dijelova koji im se doimaju kao suvišni. Međutim, individualni kognitivni kapaciteti, kako u čimpanzi, tako i u ljudi, previše su ograničeni da pouzdano prepoznaju suviše dijelove rutine te se može očekivati da će doći do pogrešaka u prepoznavanju: “Budući da su odnosi između problema i evoluiranih rješenja složeni i uzročno neprozirni, ne možemo razvijati ta rješenja sami za sebe od nule. Često ne možemo shvatiti niti za *koji* su problem to rješenja, a kamoli *zašto* su to rješenja” (Levy i Alfano 2020: 897). To naravno ne znači da pojedinci ne mogu nikada inovirati, već da je na kolektivnoj razini dominacija pretjerane imitacije dobra oklada za izgradnju transgeneracijske epistemičke infrastrukture. S tim na umu, međutim, epistemički pouzdana oklada na kolektivnoj razini je pluralizam, unutar kojeg određeni pojedinci prate riskantnije strategije. O tome ću detaljnije pisati prilikom predstavljanja pete teze.

Duboka društvenost se također ogleda u uvidu da je epistemički djelatnik nužno vođen normama koje su društveno uvjetovane i naslijeđene, kao i u uvidu da je *epistemički djelatnik ovisan o svjedočanstvima drugih djelatnika i o društvenoj podjeli epistemičkog rada unutar koje svaki djelatnik nužno mora svoje povjerenje dati određenim drugim djelatnicima koji služe kao epistemički autoriteti u određenim domenama znanja* (Levy 2021; Nguyen 2023). U tom aspektu duboke društvenosti opet možemo prepoznati formulaciju McKenninog zahtjeva neidealnosti usmjerenog na mogućnost opresivne uloge moći u društvu i njezine epistemičke posljedice. Određeni *zvanični* epistemički autoriteti mogu dostići tu društvenu funkciju procesima koji nisu epistemički pouzdani, tj. koji uopće i nemaju epistemičke ambicije, već su rezultat drugih, neepistemičkih, društvenih dinamika. Epistemički djelatnici donose odluke o tome kome će dati svoje povjerenje pod uvjetima složenih društvenih dinamika i individualne epistemičke suboptimalnosti – stoga svoje po-

vjerenje mogu dati krivim autoritetima, kao što i mogu biti prevareni. Rad Neila Levya i C Thi Nguyena detaljno istražuje problem biranja epistemičkih autoriteta, iz prvog lica, u složenim, neidealnim te čak neprijateljskim (*“hostile”*) epistemičkim okolišima.

Na kraju je još potrebno naglasiti da se duboka društvenost također može razumjeti kao naličje individualne suboptimalnosti – pojedinci u prenošenju i potrazi za znanjem mogu sudjelovati isključivo kroz društvene procese, odnosno kroz praćenje društveno uvjetovanih i naslijeđenih normi te proces društvene deliberacije u skladu s normama relevantne diskurzivne zajednice. Pritom norme i njima uvjetovan proces deliberacije, uz ostale faktore, uvjetuju razvoj konceptualizacije, javnu artikulaciju razloga te mogućnost evaluacije tvrdnji.

### *3.4. Teza neovisnosti: Kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline*

Seminalno artikulirana u radu Connora Mayo-Wilsona, Kevina Zollmana i Davida Danksa u članku “Independence Thesis: Where Social and Individual Epistemology Diverge” (2011), teza neovisnosti tvrdi da kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline. Dok, kao što sam napomenuo ranije, Levy i Alfano pokazuju da teza neovisnosti stoji i u kontekstima prijenosa znanja, izvorni interes istraživača koji su razvili tezu neovisnosti bili su konteksti istraživanja, tj. potrage za novim znanjem ili rješanjem novog, teškog i složenog problema. Izvor teze nalazimo primarno u istraživanjima podjele kognitivnog rada, koja, kao što sam napomenuo, u epistemološka istraživanja uvode novu metodu agentskog modeliranja. Pritom sama podjela kognitivnog rada započinje člankom Philipa Kitchera “Division of Cognitive Labor” (1990) u kojem Kitcher pokazuje da kolektivno kladenje isključivo na najbolju-do-sad-teoriju, iako je epistemički racionalno na razini pojedinca, nije epistemički racionalno na kolektivnoj razini. Umjesto toga, kolektivna racionalnost propisuje “zaštitu od kladenja” (*“bet-hedging”*) putem diversifikacije oklada. Ako se prilikom istraživanja svi klade na istu teoriju, u visokom su riziku od toga da im promakne bolja teorija i da time zaglave u suboptimalnoj teoriji.

Također, Kitcherov rad teorijski baštini rad Thomasa Kuhna, koji kao ključnu institucijsku epistemičku vrlinu znanosti postavlja “esencijalnu tenziju” (Kuhn 1977; D’Agostino 2010) između istraživanja (*“exploration”*) i iskorištavanja (*“exploitation”*). Istraživanje predstavlja djelatnike koje istražuju nove teorije i pristupe, dok iskorištavanje predstavlja one

koje nastavljaju istraživati, tj. iskorištavati, dominantne, najbolje–do–sad teorije i pristupe.

Nakon Kitcherovog teksta, polje istraživanja kognitivnog rada doživjelo je eksploziju s više od tri desetljeća mnogobrojnih radova. Ključni uvidi, koji se ponavljaju u najrazličitijim modelima uz najrazličitije parametre, jesu to da a) kolektivne epistemičke vrline nisu svodive na individualne epistemičke vrline te da su (posljedično) b) u novim, teškim i složenim problemima skupine različitih epistemički pouzdanije od skupina najboljih (i time homogenih).

Ključna artikulacija teze neovisnosti su suvremena epistemološka istraživanja mandevilijanskih vrlina i mana (Smart 2018; Astola, Bland i Alfano 2024), nazvanih po Bernardu Mandevilleu koji u djelu *Basna o pčelama: ili privatni poroci, javne koristi* (1714/1989) primjećuje načine na koje kolektivne dobrobiti mogu ovisiti o individualnim manama. Mandevilijanske vrline su individualne epistemičke mane koje doprinose kolektivnoj epistemičkoj vrlini. Nasuprot njima, mandevilijanske mane predstavljaju individualne epistemičke vrline koje uvjetuju kolektivnu epistemičku manu, tj. onemogućavaju ili značajno otežavaju učenje ili istraživanje. Primjerice, dogmatičnost se smatra klasičnom mandevilijanskom vrlinom. Iz ove perspektive, dogmatičnost, kao otežana osjetljivost na evidenciju o neuspjehu određene teorije, služi kako bi održala različitost, tj. kako bi zaštitila grupu od preuranjene konvergencije (Zollman 2010), ili kako bi održala iskorištavanje (D'Agostino 2010), u slučaju da je neuspjeh bio slučajan ili da teorija ima druge vrijednosti za ponuditi. Informiranost je jedna od važnih mandevilijanskih mana. Informiranost može naštetiti i individualnoj izvedbi kad navodi na preuranjenu konvergenciju (Zollman 2010), ali i kad popravljja individualnu izvedbu, šteti kolektivnoj izvedbi, jer široka dostupnost javnih informacija demotivira iskorištavanje jedinstvenih privatnih informacija (Da i Huang 2019). Istraživački program posvećen razumijevanju mandevilijanskih vrlina i mana te okolišnih uvjeta i procesa pod kojima se različite konfiguracije pojavljuju važno je polje razvoja suvremene institucijske epistemologije.

### *3.5. Teza pluralizma: Minimalni uvjet epistemičke pouzdanosti potrage za znanjem jest da ju provodi populacija skupina koje slijede različite skupove pravila*

Teza pluralizma već je artikulirana nekoliko puta u prethodnim tezama. Za početak, teza pluralizma slijedi već iz suboptimalnosti i normativnosti – ako smo svi suboptimalni i vođeni normama koje nam, zbog slije-

pih pjega inherentnih svakom skupu normi, onemogućavaju pouzdano prepoznavanje pogrešaka i zaštitu od zaglavljivanja u suboptimalnom stanju, onda je minimalni uvjet pouzdanosti prepoznavanja pogrešaka i “odglavljivanja” iz suboptimalnog stanja normativna diversifikacija. Važno je napomenuti da se to odnosi i na situacije u kojima je evaluativna različitost prevelika da možemo prepoznati najbolju-do-sad strategiju (D’Agostino 2010; Gaus 2016), kao i na situacije u kojima ju je moguće prepoznati (Mayo-Wilson, Zollman i Danks 2011; Page 2008b). Teza pluralizma direktno slijedi i iz teze neovisnosti. Primarno, kao što je već navedeno, kolektivna racionalnost “zaštite od oklade” nalaže diversifikaciju strategija. Osim toga, značajna formulacija neovisnosti iskazana je tvrdnjom da određene individualne mane (poput neinformiranosti i dogmatizma) imaju kolektivne benefite upravo zato što čuvaju različitost (Zollman 2010). Pritom, dok neovisnost u prenošenju znanja stipulira vrijednost individualnih mana poput pretjerane imitacije i predrasude prema prestižu, potraga za znanjem jednako zahtijeva istraživačke rizike iskušavanja novih strategija i priklanjanja inferiornim strategijama.

Naravno, iskazana u općim terminima teza pluralizma otvara niz pitanja o samoj diversifikaciji te vrstama neslaganja ili paralelnih potraga koje doprinose epistemičkoj produktivnosti. Za početak, vrijedi napomenuti da diversifikaciju strategija možemo podijeliti na kognitivnu, normativnu i institucijsku različitost. Kognitivna različitost označava različitost na razini individualnog kognitivnog aparata, normativna na razini skupina koje djeluju pod istim pravilima, a institucijska na razini društvenih mehanizama koji uvjetuju slobodu normativnih skupina.

Teza pluralizma prisutna je već kod Hayeka i Deweyja, dva utemeljitelja institucijskog obrata (Anderson 2006). Obojica, iako sa značajnim intramuralnim neslaganjima, prepoznaju a) epistemičku situaciju kao društvenu, normativnu i ovisnu o procesu eksperimentacije, b) pojedinke kao epistemički ovisne o sudjelovanju u društveno distribuiranom procesu eksperimentacije i deliberacije te c) normativnu različitost kao minimalni uvjet epistemičke pouzdanosti (iako, naravno, u drugim terminima) (Gaus 2013; 2016; Anderson 2006).

Nadalje, filozofija znanosti Thomasa Kuhna, Philipa Kitchera i Freda D’Agostina uspostavlja argument za podjelu kognitivnog rada kao diversifikaciju strategija, u minimalnim terminima na diversifikaciju između iskorištavanja najbolje-do-sad strategije i istraživanja suvišnih strategija. Ta diversifikacija služi zaštiti od oklade (*“bet-hedging”*) i širenju rizika (*“risk spreading”*) – ako se, u procesu rješavanja novih, teških i složenih problema, kladimo samo na najbolju-do-sad strategiju, u visokom smo

riziku od zaglavljivanja u suboptimalnom stanju. Pritom to shvaćanje dobiva dodatnu težinu prihvatimo li tezu normativnosti i njoj pridruženu tezu da normativne skupine imaju ograničene konceptualne resurse za prepoznavanje pogrešaka, odnosno prihvatimo li da svaka pojedinačna normativna konceptualna struktura ima sebi svojstvene slijepe pjege. Pod tom pretpostavkom, populacija koja je normativno homogena jer slijedi samo najbolju-do-sad strategiju, propustit će prepoznati vlastito zaglavljivanje u suboptimalnom stanju. Minimalni robusni uvjet za izbacivanje populacije iz suboptimalnog stanja je prisutnost dodatne, suviše normativne skupine.

Vjerojatno najpopularniji suvremeni rad koji putem agentskog modeliranja otkriva istu tezu pluralizma rad je Scotta Pagea i Lu Hong (Hong i Page 2004), dodatno razrađen u Pageovoj knjizi *The Difference* (Page 2008b). Page i Hong modeliraju agente kao kognitivne kutije alata koje sadrže perspektive, heuristike, interpretacije i prediktivne modele. Pod pretpostavkama a) da se u skupini agenata s različitim kutijama alata agenti razlikuju po tome da imaju dovoljno različite kutije alata da ne zapnu na istoj pogrešci, ali b) da također mogu graditi na suboptimalnim zaglavljivanjima drugih agenata te c) da svi agenti mogu prepoznati optimalno rješenje kao optimalno rješenje, Page i Hong otkrivaju da je regularni rezultat simulacije to da skupine agenata s najboljim kutijama alata imaju lošiju epistemičku izvedbu od skupine agenata s različitim kutijama alata. Ponovno se pokazuje, dakle, da je ključna kolektivna mana skupine najboljih je to što će “zaglaviti” na istoj pogrešci.

Hélène Landemore se u političkoj institucijskoj epistemologiji koristi uvidima Pagea i Hong u svrhu zagovaranja epistemičke teorije demokracije (Landemore 2013, 2020). Elizabeth Anderson, Jack Johnson i James Knight nude epistemički model reprezentativne demokracije, koji grade na Deweyjevom eksperimentalističkom modelu. U eksperimentalističkom modelu primarnu epistemičku funkciju u demokraciji zadovoljavaju a) otvorena javna deliberacija (koja, važno je istaknuti, uključuje epistemičke doprinose marginaliziranih te općenito integrira kako službeno stručnjačko tako i situirano znanje), b) vladavina većine koja signalizira nedovršenost procesa rješavanja problema te c) osiguravanje slobodne povratne informacije na testiranu javnu politiku (Anderson 2006; Knight i Johnson 2012). Landemore, međutim, tvrdi da je empirijski utvrđena transformacija reprezentativne demokracije u epistemički nepouzdanu oligarhiju rezultat samog oblikovanja reprezentativne demokracije, a ne tek slučajna posljedica ekonomske nejednakosti (Landemore 2020). Naspram toga, Landemore zagovara “otvorenu demokraciju”, čija je

centralna institucija lotokratsko tijelo u kojem deliberiraju i odlučuju nasumično, iako stratificirano, izabrani građani. Uz druga epistemički pozitivna svojstva lotokracije, poput redukcije korupcije, glavna je vrijednost takvog sustava osiguravanje različitosti. Dok naše oligarhije “s demokratskim licem” odlikuje epistemička homogenost uslijed klasne centralizacije moći, otvorena demokracija je epistemički pouzdana jer institucijski čuva različitost u tijelima deliberacije i odlučivanja.

S druge strane, epistemički liberali, predvođeni prvenstveno Geraldom Gausom, baštine hajekijansku sumnju u naše individualne i kolektivne moći deliberacije. Također, specifično, u Page-Hong modelu, pretpostavke da agenti mogu graditi na suboptimalnim zaglavljivanjima drugih agenata te da svi agenti mogu prepoznati optimalno rješenje kao optimalno rješenje liberali smatraju nedopustivim idealizacijama. Umjesto toga, liberali u institucijskoj epistemologiji pluralizam smatraju pouzdanim upravo zato što smatraju da problem trebamo promatrati kao toliko težak i složen da je svaka nada za pronalaženje rješenja koje je optimalno iz perspektive svih normativnih skupina zapravo problematična pretpostavka koja neminovno vodi u “normalizaciju”, odnosno epistemički nepouzdanu redukciju različitosti. Naspram pronalaska rješenja za problem, liberali kao deziderate epistemičke pouzdanosti, ili centralna epistemička dobra, postuliraju a) prepoznavanje najgorih pogrešaka, koje sve skupine (koje se ne mogu složiti oko najboljeg rješenja) mogu prepoznati kao najgore pogreške, te b) revidiranje vjerovanja i normi diferencijalno distribuirano među strategijama, što znači da svaka normativna skupina može revidirati vlastite konceptualne normative strukture na specifičan način, u svojim terminima i vrednovanjima. Za liberale pluralizam se mora *održati*, dok demokrati modeliraju sustave u kojima je pluralizam *u principu prolazan* i kolabirat će u jedno rješenje, koje je međutim moguće doseći samo putem prepoznavanja pogrešaka pod uvjetima pluralizma. Drugim riječima, dok je za liberale negativna pouzdanost (praćenje greške) fundamentalna, za demokrate je instrumentalna, tj. služi pozitivnoj pouzdanosti (praćenju istine). Za obje je strane pluralizam epistemički pouzdan te se obje strane smatraju dijelom tzv. Nove teorije različitosti (“*New Diversity Theory*”, vidi Gaus 2016) u *političkoj* institucijskoj epistemologiji. Nasuprot političkoj epistemologiji i filozofiji koje pluralizam (posebice u smislu normativne različitosti) smatraju preprekom koju je potrebno prevazići s ciljem otkrivanja jedinstvene idealne političke organizacije, Nova teorija različitosti smatra pluralizam esencijalnim resursom za kolektivno i distribuirano učenje.

Završno, nužno je naglasiti da pluralizam nije relativizam. Kod demokrata je to vrlo jasno – pluralizam je instrumentalan za nalaženje istine, tj. globalnog optimalnog rješenja problema. Kod liberala pluralizam ne implicira tezu da je globalno optimalno rješenje relativno o strategiji i normativnoj zajednici, već da je globalno optimalno rješenje neodredivo (D'Agostino 1996).

### 3.6. Bilješke o strukturi discipline

Shvaćena kao termin za institucijski obrat u epistemologiji (svodiv na gore navedenih pet teza) institucijska epistemologija više ne označava disciplinu posvećenu samo proučavanju epistemičkih svojstava institucijskih sustava, već disciplinu posvećenu proučavanju raznovrsnih epistemičkih procesa, dilema i konceptualizacija pod uvjetima individualne suboptimalnosti, normativnosti, duboke društvenosti, neovisnosti i pluralizma. *Uvjeti individualne suboptimalnosti, normativnosti, duboke društvenosti, neovisnosti i pluralizma su ograničenja na dopustive idealizacije u epistemologiji usmjerenoj na pronalaženje istine o znanju.*

Institucijska epistemologija je fundamentalna teorija. Primijenjena, ili praktična, epistemologija je grana institucijske epistemologije koja se fokusira na konkretne studije slučaja, pri čemu su analize i preskripcije u tim studijama slučaja ograničene uvjetima institucijske epistemologije, odnosno uvjetima individualne suboptimalnosti, normativnosti, duboke društvenosti, neovisnosti i pluralizma. Fundamentalna institucijska epistemologija može proučavati fundamentalne epistemičke procese na razini a) sustava, b) pojedinca u okolišu i c) lokalnih podsustava.

Proučavanje epistemičke pouzdanosti (i drugih epistemičkih svojstava) društvenih sustava spoznaje, učenja, rješavanja problema te prenošenja znanja (što uključuje i potencijalne specifične fokuse na političke, znanstvene, tehnološke, legalne, kulturne i druge sustave) svakako ostaje ključan istraživački program fundamentalne institucijske epistemologije. Važna istraživačka pitanja fundamentalne institucijske epistemologije sustava su: a) nastavak istraživanja i rasprave o vrstama i ulogama različitih vrsta situiranog znanja, b) nastavak istraživanja i rasprave o ulogama službene stručnosti i kompetencija u epistemičkim sustavima, c) detaljna istraživanja i rasprave o epistemičkoj pouzdanosti različitih vrsta, aspekata i organizacija društvene deliberacije (uključujući, primjerice, i pitanja pouzdane integracije mehanizama [primjerice, vidi Weyl 2017; Hitzig, Hu i Viljoen 2019] i metrika [Thoma 2023] u kontekstu eksperimenta-

lističkog modela deliberativnih procesa), kao i d) istraživanja i rasprave o uvjetima epistemičke pouzdanosti nedeliberativnih epistemičkih procesa, poput paralelne potrage (D'Agostino 2009). Važno je naglasiti da ovaj popis nipošto ne iscrpljuje, već vrlo grubo navodi tek neke otvorene istraživačke smjerove fundamentalne institucijske epistemologije.

Međutim, institucijska epistemologija može se fokusirati i na pojedinačne epistemičke djelatnike. Njezin fokus tada postaje odnos između pojedinca i *njegovog epistemičkog okoliša*. Važni doprinosi u ovom dijelu institucijske epistemologije proizlaze iz rada C Thi Nguyena (2023) na temu neprijateljske epistemologije ("*hostile epistemology*"). Riječ je o radu u kojem Nguyen proučava načine na koje manipulatori epistemičkih okoliša mogu iskoristiti i zloupotrijebiti naše (standardno epistemički relevantne) kognitivne prilagodbe. Osim toga, važni doprinosi u ovom dijelu institucijske epistemologije proizlaze iz rada Neila Levyja (2021) na temu individualne racionalnosti kao funkcije izbora epistemičkih autoriteta. Dok oba rada pristupaju epistemičkoj situaciji iz prvog lica (za razliku od recimo institucijske epistemologije političkih i znanstvenih sustava koja pristupa epistemičkoj situaciji iz ptičje perspektive dizajnera sustava), i Nguyen i Levy proučavaju te diskriminiraju uvjete epistemičkog uspjeha (ili barem uvjete izbjegavanja neuspjeha) pojedinačnog epistemičkog djelatnika smještajući ga pod uvjete institucijske epistemologije. Takav pristup ih oboje navodi na fokusiranje analize i preporučene intervencije na epistemičke okoliše pojedinaca, umjesto na preskripciju individualnih vrлина koje bi pojedinci trebali usvojiti.

Nužno je naglasiti da unutar institucijske epistemologije postoji i prostor za relevantan istraživački program posvećen individualnim svojstvima. Naime, ako se fokusiramo na lokalne podsustave, fokus istraživanja mogu legitimno biti konkretne supstancijalne norme, kao i obaveze vezane uz specifične epistemičke uloge. Primjerice, ako se vratimo na dijadičku varijantu epistemičke nepravde, epistemička je obaveza policajca prilikom istrage zločina vrednovati svjedočanstvo pripadnika bilo koje etničke skupine jednako te generalno ne vrednovati svjedočanstvo prema oznakama za istragu nebitnih kulturoloških, ekonomskih i općenito društvenih identiteta, već prema informacijskom sadržaju i eventualnoj vjerodostojnosti individualnog karaktera svjedoka.

Primijenjena institucijska epistemologija je disciplina koja primjenjuje uvide i analitičke alate fundamentalne teorije na studije slučaja. Epistemologija lokalnih podsustava ne mora nužno biti, ali često jest vezana uz polje primijenjene epistemologije. Istraživanja u epistemologiji

sustava i epistemologiji pojedinaca u epistemičkim okolišima također mogu biti primijenjena. Ključno je naglasiti, međutim, da nipošto ne treba držati da je institucijska epistemologija uvijek primijenjena. Institucijska epistemologija je fundamentalna teorija, koja se može fokusirati na sustave, podsustave i pojedinke u okolišima, te koja ima svoju primijenjenu granu.

#### 4. Zaključak

Epistemologija usmjerena na otkrivanje istine o spoznaji i znanju u stvarnom svijetu svakako mora biti neidealna. Međutim, neidealnost kakvom je definira McKenna ne predstavlja dovoljno precizan kriterij razlikovanja nove neidealne fundamentalne epistemologije. Ta se nedostatnost najjasnije ogleda u McKenninoj definiciji institucijske epistemologije, koju on predstavlja kao neidealnu epistemologiju društvenih sustava informiranu evidencijom. Međutim, osim što je informiranost evidencijom nezadovoljavajući kriterij razlikovanja – koji je ili trivijalan ili obvezuje na antinaturalistički naivni realizam – pravi je problem u nedostatnosti definicije neidealne epistemologije, koja ne nudi precizna ograničenja dopustivih idealizacija u epistemologiji usmjerenoj na otkrivanje istine o znanju u stvarnom svijetu. U ovom članku predstavljam pet teza koje služe ograničavanju dopustivih idealizacija u epistemologiji usmjerenoj na otkrivanje istine o znanju u stvarnom svijetu. Tih pet teza konstituiraju institucijsku epistemologiju, shvaćenu kao obrat u fundamentalnoj teoriji znanja u stvarnom svijetu. Dok je termin “neidealna epistemologija” ispravan u grubom smislu, termin “institucijska epistemologija” preciznije označava novu fundamentalnu epistemologiju. Umjesto istraživanja zahtjeva koje izoliranom pojedincu nalažu aproksimacije idealne racionalnosti i potpunih evidencijskih resursa, institucijska epistemologija istražuje zahtjeve neidealne epistemičke pouzdanosti pri oblikovanju društvenih sustava unutar kojih djeluju nepopravljivo suboptimalni, duboko društveni pojedinci. Obrat nije samo u fokusu istraživanja, već u temeljnim konceptualnim pretpostavkama i obavezama pri analizi i intervenciji. Suprotno potencijalnom strahu da obrat vodi u relativizaciju epistemičkih vrijednosti i napuštanje epistemološkog projekta potrage za uvjetima znanja, temeljna vrijednost obrata upravo je u tome što nam dopušta značajno *bolje* razumijevanje epistemičkih procesa i uvjeta njihovog uspjeha te što nas, unatoč našim ograničenjima, stavlja na pravi put prema istini o spoznaji, znanju i učenju.

### Bibliografija

- Agarwal, B. 2001. "Participatory exclusions, community forestry, and gender: an analysis for South Asia and a conceptual framework", *World Development*, 29(10), 1623–1648.
- Alcoff, L. M. 1996. *Real Knowing: New Versions of the Coherence Theory* (New York: Cornell University Press).
- Anderson, E. 2006. "The epistemology of democracy", *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, 3(1–2), 8–22.
- Anderson, E. 2012. "Epistemic justice as a virtue of social institutions", *Social Epistemology*, 26(2), 163–173.
- Astola, M., S. Bland i M. Alfano. 2024. "Mandevillian vices", *Synthese*, 204, 1–19.
- Bicchieri, C. 2006. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Brassier, R. 2013. "Nominalism, naturalism, and materialism: Sellars's critical ontology", u B. Bashour i H. D. Muller (ur.), *Contemporary Philosophical Naturalism and Its Implications* (London: Routledge), 101–115.
- Brandom, R. 1994. *Making It Explicit: Reasoning, Representing, and Discursive Commitment* (Cambridge: Harvard University Press).
- Brennan, J. 2016. *Against Democracy* (Princeton: Princeton University Press).
- Bright, L. K. 2024. "Du Boisian leadership through standpoint epistemology", *The Monist*, 107(1), 82–97.
- Boettke, P., V. Tarko i P. D. Aligica. 2017. "Why Hayek matters: the epistemic dimension of comparative institutional analysis", u P. Boettke i V. H. Storr (ur.), *Revisiting Hayek's Political Economy Vol. 21* (Emerald Group Publishing Limited), 163–185.
- Coady, D. 2017. "Epistemic Injustice as Distributive Injustice", u I. J. Kidd, J. Medina i G. Pohlhaus Jr. (ur.), *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* (London: Routledge), 61–69.
- Da, Z. i X. Huang. 2019. "Harnessing the wisdom of crowds", *Management Science*, 66(5), 1783–2290.
- D'Agostino, F. 1996. *Free Public Reason: Making It Up As We Go* (Oxford: Oxford University Press).
- D'Agostino, F. 2006. "Two conceptions of reason", *Economy And Society*, 35(1), 1–21.
- D'Agostino, F. 2009. "From organization to division of cognitive labor", *Politics, Philosophy & Economics*, 8(1), 101–129.
- D'Agostino, F. 2010. *Naturalizing Epistemology: Thomas Kuhn and the "Essential Tension"* (New York: Palgrave Macmillan).

- Dewey, J. 1976. "Valuation and experimental knowledge", u J. A. Boydston (ur.), *The Middle Works of John Dewey, 1899–1924, vol. 13* (Carbondale, IL: Southern Illinois University Press), 3–28.
- Fricker, M. 2007. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (Oxford: Oxford University Press).
- Floridi, L. 2012. "Degenerate epistemology", *Philosophy & Technology*, 25, 1–3.
- Gaus, G. 2013. "The evolution, evaluation and reform of social morality: a Hayekian analysis", u S. J. Peart i D. M. Levy (ur.), *F. A. Hayek and the Modern Economy* (New York: Palgrave Macmillan), 59–88.
- Gaus, G. 2016. *Tyranny of the Ideal: Justice in a Diverse Society* (Princeton i Oxford: Princeton University Press).
- Goldman, A. 1979. "What is justified belief?", u G. S. Pappas (ur.), *Justification and Knowledge: New Studies in Epistemology* (Dordrecht: Reidel), 1–25.
- Guala, F. i F. Hindriks. 2015. "A unified social ontology", *Philosophical Quarterly*, 65(259), 177–201.
- Harding, S. 2009. "Standpoint theories: productively controversial", *Hypatia*, 24(4), 192–200.
- Hayek, F. A. 1945. "The use of knowledge in society", *The American Economic Review*, 35(4), 519–530.
- Hayek, F. A. 1978a. "Coping with ignorance", *Imprimis*, 7(7), 1–6.
- Hayek, F. A. 1978b. *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and History of Ideas* (London: Routledge).
- Hayek, F. A. 1982. *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy* (London: Routledge).
- Hayek, F. A. (B. Caldwell ur.) 2014. *The Market and Other Orders* (Chicago: University of Chicago Press).
- Hitzig, Z., L. Hu i S. Viljoen. 2019. "The technological politics of mechanism design", *The University of Chicago Law Review*, 87(1), 95–108.
- Hong, L. and S. Page. 2004. "Groups of diverse problem solvers can outperform groups of high-ability problem solvers", *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 101(46), 16385–16389.
- Kitcher, P. 1990. "The division of cognitive labor", *The Journal of Philosophy*, 87(1), 5–22.
- Knight, J. and J. Johnson. 2012. *The Priority of Democracy: Political Consequences of Pragmatism* (Princeton: Princeton University Press).
- Kuhn, T. 1977. *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change* (Chicago: University of Chicago Press).

- Mandeville, B. 1714/1989. *The Fable of the Bees: Or Private Vices, Publick Benefits* (Princeton: Princeton University Press).
- Mayo-Wilson, C., K. Zollman i D. Danks. 2011. "The independence thesis: when individual and social epistemology diverge", *Philosophy of Science*, 78(4), 653–677.
- McKenna, R. 2023. *Non-ideal Epistemology* (Oxford: Oxford University Press).
- Mercier, H. i D. Sperber. 2019. *The Enigma of Reason* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- Mills, C. W. 2005. "Ideal theory' as ideology", *Hypatia*, 20(3), 165–184.
- Müller, J. 2019. *Political Pluralism, Disagreement and Justice: The Case for Polycentric Democracy* (London: Routledge).
- North, D. 1990. *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Nguyen, C. T. 2023. "Hostile epistemology", *Social Philosophy Today*, 39, 9–32.
- Landemore, H. 2013. *Democratic Reason: Politics, Collective Intelligence, and the Rule of the Many* (Princeton: Princeton University Press).
- Landemore, H. 2020. *Open Democracy: Reinventing Popular Rule for the 21st Century* (Princeton: Princeton University Press).
- Levy, N. i M. Alfano. 2020. "Knowledge from vice: deeply social epistemology", *Mind*, 129(515), 887–915.
- Levy, N. 2021. *Bad Beliefs: Why They Happen to Good People* (Oxford: Oxford University Press).
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Ostrom, E. 2005. *Understanding Institutional Diversity* (Princeton: Princeton University Press).
- Page, S. 2008a. "Uncertainty, difficulty, and complexity", *Journal of Theoretical Politics*, 20(2), 115–149.
- Page, S. 2008b. *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Schools, Firms, and Societies* (Princeton: Princeton University Press).
- Rittel, H. i M. Webber. 1973. "Dilemmas in a general theory of planning", *Policy Sciences*, 4, 155–169.
- Samaržija, H. i I. Cerovac. 2021. "The institutional preconditions of epistemic justice", *Social Epistemology*, 35(6), 621–635.
- Sellars, W. 1956. "Empiricism and the philosophy of mind", u H. Feigl i M. Scriven (ur.), *Minnesota Studies in the Philosophy of Science, Vol. I* (Minneapolis: University of Minnesota Press), 253–329.
- Smart, P. R. 2018. "Mandevillian intelligence", *Synthese*, 195: 4169–4200.

- Talisse, R. 2007. *A Pragmatist Philosophy of Democracy* (London: Routledge).
- Thoma, J. 2023. "Social science, policy and democracy", *Philosophy and Public Affairs* 52(1), 5–41.
- Weyl, E.. 2017. "The robustness of quadratic voting", *Public Choice*, 172(1), 75–107.
- Weisberg, M. i R. Muldoon. 2009. "Epistemic landscapes and the division of cognitive labour", *Philosophy of Science*, 76(2), 225–252.
- Wu, J. 2023. "Epistemic advantage on the margin: a network standpoint epistemology", *Philosophy and Phenomenological Research*, 106(3): 755–777
- Zollman, K. 2010. "The epistemic benefit of transient diversity", *Erkenntnis*, 72(1), 17–35.
- Zubčić, M. L. 2021. "Ignorance, norms and instrumental pluralism: Hayekian institutional epistemology", *Synthese*, 198(6), 5529–5545.
- Zubčić, M. L. 2025. *Institutional Epistemology and Extreme Inequality: Knowledge and Governance in a Non-ideal World* (London: Lexington Books).

